

SES BİLGİSİ

Bir dilin sözcüklerini tarihsel değişimini de baz alarak ses yapısı bakımından inceleyen disipline “ses bilgisi” denir.

Ünlü Harflerle İlgili Ses Olayları

- Ünlü Düşmesi
- Ünlü Türemesi
- Ünlü Daralması
- Ünlü Değişimi
- Büyük Ünlü Uyumu
- Küçük Ünlü Uyumu

- ➔ Kalın (arka) ünlüler: a, ı, o, u
- ➔ İnce (ön) ünlüler: e, i, ö, ü
- ➔ Düz ünlüler: a, e, ı, i
- ➔ Yuvarlak ünlüler: o, ö, u, ü
- ➔ Geniş ünlüler: a, e, o, ö
- ➔ Dar ünlüler: ı, i, u, ü

Bize Destek Olmak İçin Bu Notların Kitap Halini Satın Alabilirsiniz.

Ünlü Düşmesi

İkinci hecesinde dar ünlü bulunan sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde ikinci hecede bulunan ünlü ses düşmektedir.

- Omuz → Omzu
- Çevir → Çevre
- Akıl → Akılı
- Devir → Devrim
- Burun → Burnu
- Kıvrır → Kıvrım
- Yapım eki alan kimi eylemlerin son ünlüsü düşebilir.
- Yumurta +la → Yumurtla
- Besi +le → Beslemek
- İleri → İlerlemek
- Sıyır-ık → Sıyrık
- Kuru-ak → Kurak
- Koku + la → Kokla
- Uyu + ku → Uyku
- Sızı → Sızlama
- Yayıl-ım → Yayılım
- Ayır-ıntı → Ayrıntı
- Oyun + a → Oynamak (orta hece ünlüsü düşmüş)
- Kavuş + ak → Kavşak
- Savur-uk → Savruk
- Ayır-ım → Ayrım
- Birleşik sözcüklerin oluşumu sırasında orta hece düşebilir ve buna hece kaynaşması/ünlü aşınması da denir.
- Kahve + altı → Kahvaltı
- Kayın + ana → Kaynana
- Ne + asıl → Nasıl
- Sütlü + aş → Sütlaç
- Bu + arada → Burada

- Birleşik fiillerin oluşturulması sırasında “et-, ol-, eyle-” gibi yardımcı fiiller eklendiği sözcükte ünlü düşmesini meydana getirir.
 - Kayıp + olmak → Kaybolmak
 - Keşif + etmek → Keşfetmek
 - Ek-filde de ünlü düşmesi görülür.
 - Seviyor –idi → Seviyordun
 - Şükür + etmek → Şükretmek
 - Seyir + etmek → Seyretmek

Uyarı

Ünlü düşmesi görülen sözcükler ikileme olarak kullanıldığında ünlü düşmesi olmaz.

Ağızdan ağıza, nesilden nesile, gönülden gönüle, omuz omuza...

Bonus Örnekler: • öğren(i)ci • dilen(i)ci

Ünlü Türemesi

Türkçede ünsüzle biten bazı sözcüklere ek getirildiğinde ekten önce ünlü sesin araya girmesine ünlü türemesi denilmektedir.

Özellikle “-cık, -cik” küçültme ekleri kendinden önce ünlü ses türetmektedir.

- Bir + cık → Biricik
- Genç + cık → Gencecik
- Dar + cık → Daracık
- Az + cık → Azıcık
- Sözcüklerin pekiştirilmesi sırasında da ünlü türemesi gerçekleşir.
 - Sağlam → Sapasağlam
 - Gündüz → Güpegündüz

Ünlü Daralması

Türkçede “a ve e” geniş ünlüleriyle biten fiillere, şimdiki zaman eki “-yor” eki geldiğinde fiilin sonunda yer alan “a ve e” daralır ve “ı, i, u, ü” seslerine dönüşür.

- Oyna– yor → Oynuyor
- Gülme– yor → Gülmüyor
- Gözle– yor → Gözlüyor
- Sakla– yor → Saklıyor
- Planla– yor → Planlıyor
- Boya– yor → Boyuyor
- Kutla– yor → Kutluyor
- Dile– yor → Diliyor

Not

Daralma olup olmadığını anlamak için -yor ekinden önce dar ünlüyü geniş olarak okuyun!

- İzliyor → İzlemek (**Olur, daralma var.**)
- Siliyor → Silemek (**Olmaz, daralma yok.**)
- “yemek” ve “demek” fiillerinden sonra ek geldiğinde köklerdeki “e” sesi daralır.
 - Yiyecek → Yiyelim
 - Diyecek → Diyelim
- “Niye” sözcüğünde de daralma vardır.
 - Ne-y-e → Niye

Ünlü Değişimi (Ünlü Kalınlaşması)

“Ben ve sen” sözcüklerine yönelme hal eki “-e” geldiğinde kökteki “e” sesi “a” sesine dönüşür.

- Ben → Bana
- Sen → Sana

Büyük Ünlü Uyumu

Türkçede sözcükler içinde yer alan ünlü harflerin ya tamamen kalın (a, ı, o, u) ya da tamamen ince seslerden (e, i, ö, ü) oluşması zorunluğuna “büyük ünlü uyumu” denir.

- İncelik → Büyük ünlü kuralına uyar.
- Karşılıklı → Büyük ünlü kuralına uyar.
- Tiyatro → Büyük ünlü kuralına uymaz.
- Sinema → Büyük ünlü kuralına uymaz.

Küçük Ünlü Uyumu

Bir kelimeye düz ünlüden sonra düz (a, e, ı, i), yuvarlak ünlüden (o, ö, u, ü) sonra yuvarlak dar (u, ü) veya düz geniş (a, e) ünlüler bulunmalıdır.

- Karanlık → a (düz) → a (düz) → ı (düz) → Uyar
- Yorumcu → o (yuvarlak) → u (yuvarlak) → u (yuvarlak) → Uyar
- Kanguru → a (düz) → u (yuvarlak) → u (yuvarlak)
- Galoş → a (düz) → o (yuvarlak) → Uymaz

Ünsüz Harflerle İlgili Ses Olayları

- › Ünsüz Yumuşaması
- › Ünsüz Benzeşmesi
- › Ünsüz Türemesi
- › Ünsüz Düşmesi
- › Kaynaştırma Ünsüzleri
- › n/m Değişimi
- › Ulama

Ünsüzler

Yumuşak Ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

Sert Ünsüzler: ç, h, f, k, p, s, ş, t (FİSTİKÇİ ŞaHaP)

Ünsüz Yumuşaması (Değişmesi)

Türkçede sonu “p, ç, t, k” ünsüzleriyle biten bazı sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek gelirse sonda bulunan ünsüz seslerde bir yumuşama olur.

Yani sözcük sonundaki “p, ç, t, k” ünsüzleri yumuşayarak “b, c, d, g, ğ”ye dönüşür.

p > b yumuşaması: kitap → kitabı, dolap → dolabı,

ç > c yumuşaması: ağaç → ağacı, burç → burcu

t > d yumuşaması: icat → icadı, kilit → kilidi

k > ğ yumuşaması: kulak → kulağı, köpek → köpeğin

k > g yumuşaması: renk → rengi, çelenk → çelengi

Bize Destek Olmak İçin Bu Notların Kitap Halini Satın Alabilirsiniz.

Not | Bazı tek heceli sözcüklerde yumuşama gerçekleşmeyebilir.

- Saç → Saçı
- Çöp → Çöpü
- Süt → Sütü
- İp-i → İpi

► Yumuşamanın olacağı tek heceli sözcükler de vardır:

- Taç → Tacı
- Çok → Çoğu

Not | Yabancı kökenli bazı kelimelerde yumuşama kuralı geçerli değildir.

- Hukuk → Hukuku
- Millet → Milleti
- Sanat → Sanatı
- Kanıt → Kanıtı
- Hürriyet → Hürriyeti
- Ahlak → Ahlakı
- Evrak → Evrakı
- Merak → Merakı

Not | Özel isimlerde yumuşama yazı dilinde gösterilmez ancak telafuzda yumuşama yapılır.

- Burak'ın
- Zonguldak'a
- Pendik'e

Ünsüz Benzeşmesi (Sertleşme)

Türkçede sert ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra yumuşak ünsüzler olan “c, d, g” ile başlayan bir ek geldiğinde yumuşak ünsüzler sertleşerek “ç, t, k” seslerine dönüşür.

Sert ünsüzler: “FİSTİKÇİ ŞaHaP” seslerinden oluşmaktadır.

- Simit + ci → Simitçi
- Kitap + da → Kitapta
- As + gi → Askı
- Unut + gan → unutkan
- Yaş + ca → Yaşça
- At + gı → Atkı
- Bit + gi → Bitki
- Seç + gin → Seçkin
- Kes + gin → Keskin
- Ses + deş → Sesteş
- Dilek + ce → Dilekçe
- Coş + gu → Coşku
- Coş + gun → Coşkun
- Tut + gun → Tutkun
- Piş + gin → Pişkin
- Küs + gün → Küskün
- Et + gin → Etkin
- Yat + gin → Yatkin

Not | Bazı sözcükler bu kurala uymaz.

Çocuk-cağız, dört-gen, üç-gen, beş-gen...

Not | Bazı sözcüklerde sert ünsüzlerin art arda gelmesi benzeşme örneği değildir.

Posta, pasta, hasta

Not | Birleşik sözcüklerde benzeşme kuralı uygulanmaz: Akbaba, Akdeniz

Ünsüz Türemesi

Ünsüzle biten bazı kelimeler (genellikle Arapça kökenli) ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ya ünlüyle başlayan bir sözcük (yardımcı eylem) aldıklarında kelime sonundaki ünsüz ikizleşir.

- Tıp + ı → Tıbbı
- Sır + ım → Sırrım
- Ret + i → Reddi
- Haz + ı → Hazzı
- Had + i → Haddi
- Şık + ı → Şıkkı
- Hak + ı → Hakkı
- Rab + im → Rabbim

► Bazı sözcüklere getirilen “-etmek, -eylemek, -olmak” gibi yardımcı fiiller sonrasında ünsüz türemesi gerçekleşir.

- His + etmek → Hissetmek
- Hal + olmak → Hallolmak
- Af + etmek → Affetmek
- Red + etmek → Reddetmek

Ünsüz Düşmesi

Türkçede “k” ünsüzü ile biten bazı kelimelere “-cık, -cik, -cak” ve “-l” yapım eki getirildiğinde “k” ünsüzünün düştüğü görülür.

- Küçük + cük → Küçücük
- Alçak + l(mak) → Alçalmak
- Büyük + cek → Büyücek
- Ufak + cık → Ufacık
- Yüksek + l → Yükselmek
- Sıcak + cık → Sıcacık
- Alçak + cık → Alçacık
- Ufak + l → Ufalı
- Sağlık + cakla → Sağlıcakla

► Bazı birleşik sözcüklerde de ünsüz düşmesi görülebilir:

- Üst + teğmen → Üsteğmen
- Ast + teğmen → Asteğmen

► “Ad + daş = Adaş” sözcüğünde de ünsüz düşmesi vardır.

Bonus Örnekler: • gülü(ş)cük • öpü(ş)cük

Kaynaştırma Harfleri (Yardımcı Ünsüzler)

Türkçede iki sesli harf yani iki ünlü yan yana gelemez. Bu nedenle ünlü bir sesle biten kelimeye ünlü ile başlayan bir ek gelirse araya kaynaştırma ünsüzleri girmektedir.

- Gemi + y + i
- Ev + i + n + i
- Yazı + y + ı
- İki + ş + er
- Kale + s + i
- O + n + u

► Kaynaştırma ünsüzleri bazı sözcüklerde ünlüyle ünsüz arasına gelebilir:

Kaynaştırma ünsüzleri “y, ş, s, n” harfleridir.

- Bu + n + da
- Şu + n + da
- Kara + n + lık

Not | Aşağıdaki sözcüklerde kaynaştırma ünsüzü yoktur.

- Beş-er
- Altmış-ar
- (senin) Ev-in-i

n/m Ünsüz Değişimi

Bu kural çift dudak ünsüzü olan “m” harfi ile damak ünsüzü olan “n” harfinin, “b” ünsüzünün öncesinde yer değiştirmesidir.

- Sünbül → Sümbül
- Saklanbaç → Saklambaç
- Penbe → Pembe
- Dolanbaç → Dolambaç
- Çenber → Çember

Not | Özel isimlerde ve birleşik sözcüklerde bu kural uygulanmaz:

İstanbul, Safranbolu, onbaşı, binbaşı...

Ulama

Bir cümle içinde ünsüzle biten sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir sözcüğün gelmesiyle oluşur. Böylelikle birinci sözcüğün sonundaki ünsüz ile ikinci sözcüğün başındaki ünlü harfin bir hece oluşturacak şekilde okunması sağlanır.

- Mehmet Âkif Ersoy
- Masanın ayakları

Ses Bilgisi Etkinlik ve Pekiştirme

Aşağıdaki ses olaylarını bularak karşlarına yazınız.

Etkilemek ⇒

Güpegündüz ⇒

Gülücük ⇒

Derdimiz ⇒

Askılık ⇒

Seçkin ⇒

Oynamak ⇒

Zannımca ⇒

Diye ⇒

Yedişer ⇒

Kokluyor ⇒

Çevre ⇒

Gönlümüz ⇒

Alçacık ⇒

Sararmak ⇒

Yudumlamak ⇒

Sana ⇒

Şöyle ⇒

Dilenci ⇒

Gece ⇒

Asteğmen ⇒

Meslektaş ⇒

Gemiye ⇒

Daracık ⇒

Niye ⇒

Ahengi ⇒

Amacımız ⇒

Uykusuz ⇒

Hakkı ⇒

Tembel ⇒

Sağlıcak ⇒

Devrim ⇒

Reddetmek ⇒

Seçkin ⇒

Yükselmek ⇒

Saç ağarması ⇒

Başkan ⇒

Niçin ⇒

Burada ⇒

Nasıl ⇒

Adaş ⇒

İlerlemek ⇒

